

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА
ФРАНКА**

Філологічний факультет

Кафедра української мови імені професора Івана Ковалика

**НЕОФІЦІЙНА АНТРОПОНІМІЯ СМТ РАФАЛІВКА
ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Магістерська робота
студентки групи ФЛО-61м
напряму підготовки (спеціальності)

014 – «Середня освіта»

Караїмчук В. В.

Науковий керівник:

доц. Сокіл-Клепар Н. В.

Львів 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АНТРОПОНІМІКОНУ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	6
1.1. Антропоніміка – складник ономастики.....	6
1.2. Основні засади вивчення антропонімів у працях українських мовознавців.....	15
1.3. Прізвисько в термінологічному аспекті.....	19
РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИЧНА МОТИВАЦІЯ ПРІЗВИСЬК.....	25
2.1. Прізвиська, в основі яких закладена онімна лексика.....	28
2.2. Відапелятивні прізвиська.....	40
2.3. Функційні ознаки прізвиस्क.....	49
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	58

ВСТУП

У вивченні культури, мови, історії певного народу важливу роль відіграє антропоніміка. В лексичному складі української мови власні назви, а зокрема неофіційні найменування осіб, займають вагоме місце. Офіційні та неофіційні імена служать для кодування історично-культурної інформації, у якій відображено об'єктивне та суб'єктивне, мовне і позамовне. Дослідження власних назв має велике значення з огляду на їх соціальну функцію. Вони слугують для виокремлення особи з-поміж інших за якимись зовнішніми чи внутрішніми ознаками. Специфіці онімів (антропонімів, топонімів, гідронімів, космонімів, теонімів тощо) присвячено значну кількість вагомих праць.

Антропоніміка була предметом наукового дослідження багатьох українських і зарубіжних науковців, зокрема питання, пов'язані з виникненням, функціями, структурою власних назв розглянуто в працях українських (О. Антонюк, А. Белова, Б. Близнюк, Н. Бренер, Г. Бучко, О. Вербовецька, В. Горпинич, М. Демчук, І. Желєзняк, Ю. Карпенко, В. Німчук, Р. Остащ, Є. Отін, Н. Павликівська, С. Панцьо, А. Поповський, Г. Панчук, І. Сухомлин, М. Торчинський, М. Худаш, П. Чучка та ін.), російських (В. Бондалетов, С. Зінін, В. Никонов, О. Суперанська та ін.), білоруських (М. Бірила та ін.), молдавських (А. Думбравяну, М. Коснічану та ін.), болгарських (С. Ілчев та ін.), польських (Я. Бистроня, М. Бйолік, В. Бланар, Е. Вольнич-Павловська, Т. Голембовська, М. Карась, М. Куцала, Р. Мрозек, Т. Скуліна, Г. Сурма, В. Ташицький, А. Цеслікова та ін.), чеських (І. Котуліч, І. Слаб'ярова, М. Сметана тощо) та інших науковців.

Існує безліч монографічних праць, присвячених українським антропонімам – прізвищам та іменам (Р. Керсти, Ю. Редька, І. Фаріон, М. Худаша, П. Чучки та ін.) та дисертацій, у яких проаналізовано регіональну історичну та сучасну офіційну антропонімію (Б. Близнюк, Г. Бучко, О. Вербовецька, С. Панцьо, Г.

Панчук, Р. Осташ, Н. Рутьова, Л. Кравченко та ін.). А неофіційні найменування людей досліджено ще недостатньо.

В наш час до офіційних українських іменувань належать прізвища, імена і по батькові. Однак цей спосіб номінації обмежений письмовою фіксацією, на відміну від неофіційних антропонімів, які досить поширені в усному мовленні.

Прізвиська Рівненщини як складова українського антропонімікону досі не були предметом наукових зацікавлень дослідників. Лексико-семантичні, структурні та мотиваційні особливості неофіційних найменувань Рівненщини залишилися поза увагою науковців. Усе це і зумовлює **актуальність теми** дослідження.

Джерельну базу становлять близько 200 прізвиськ, самотійно зібраних у досліджуваному населеному пункті.

Мета дослідження: розкрити мотиваційні особливості неофіційних антропонімів смт. Рафалівка Рівненської області.

Мета передбачає виконання таких **завдань:**

- 1) узагальнити різні трактування терміна «прізвисько» в ономастичній літературі;
- 2) зібрати фактичний матеріал для аналізу;
- 3) виявити лексико-семантичну базу творення прізвиськ Рівненщини і з'ясувати мотиви їх надавання;
- 4) здійснити класифікацію досліджуваних прізвиськ за тематичними групами.

Об'єктом дослідження є сучасні індивідуальні та колективно територіальні прізвиська, сімейно-родові найменування жителів Рівненщини.

Предмет вивчення – лексико-семантичні особливості індивідуальних, колективно-територіальних прізвиськ і сімейно-родових іменувань жителів Рівненщини.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань застосовано такі основні методи, як описовий для дослідження неофіційних іменувань як частини антропонімійної системи і його основні прийоми систематизації мовних одиниць, з'ясування особливостей їх будови й функціонування, метод формального аналізу, який полягає в групуванні досліджуваних одиниць за певними ознаками, метод статистичного аналізу для наведення кількісних даних, а також методику дериватологічного та семантичного аналізу для розкриття специфіки творення й мотивації онімів. У роботі використано методики лінгвістичного спостереження, класифікації та систематизації, застосування яких полягає в з'ясуванні особливостей функціонування прізвиськ, соціологічний прийом інтерв'ювання для створення джерельної бази дослідження.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АНТРОПОНІМІКОНУ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1 Антропоніміка – складник ономастики

Лексика усіх мов світу поділяється на апелятивну, що охоплює загальні назви, та онімну (пропріальну), що об'єднує власні назви. Ю. Карпенко зазначає, що «кожна мова має мільйони, якщо не десятки мільйонів власних назв, які містять величезну інформацію і мають значне мовне навантаження»¹. Оніми відрізняються від апелятивів тим, що вони називають окремий об'єкт, виділяють його з-поміж інших. С. Вербич пояснює, що «загальні назви об'єднують певні однорідні об'єкти, узагальнюють їх, а власні, навпаки, їх диференціюють»².

Онімна лексика є джерелом інформації для етнографів, істориків, культурологів, мовознавців тощо. Адже оніми творяться людьми, передаються з покоління в покоління і доповнюються, містять у собі дані про культуру, побут, історію певного народу.

Ю. Карпенко вказує на те, що специфіка власних назв та їх відмінності виділилися в окремий розділ мовознавства – ономастику. Дослідження, наприклад, збірних назв або вигуків в лінгвістичні розділи не виокремлюється, хоч також має свою специфіку. Це демонструє якусь виняткову ономастичну унікальність, яка вимагає особливого підходу³.

¹ Карпенко Ю. О. Ономастичні міркування / Записки з ономастики / Ю. Карпенко. – Одеса, 2005, вип. 9, С. 17.

² Вербич С. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект / Вісник НАНУ, 2008, №5, С. 54.

³ Там само. – С. 11.

Ю. Карпенко уточнює, що «власні назви прямо чи опосередковано утворені від загальних назв і є, отже, відносно загальних назв вторинними»¹. Однак, він зауважує, що «це не означає, що спочатку виникли загальні назви, а вже потім власні – розмежування цих двох груп не існувало, поки в мові не виділилася група власних назв»².

Власні та загальні назви не існують відокремлено. Вони доповнюють одне одного, перебувають у тісному зв'язку і взаємовпливі. Апелятиви служать джерельною базою для творення онімів, водночас і оніми можуть переходити в загальні назви, втрачаючи зв'язок з денотатом.

В. Лучик зазначає, що як окрема наукова галузь українська ономастика виокремилася на початку 60-х років ХХ століття. І звертає увагу на те, що поштовхом для її стрімкого розвитку став заклик Л. А. Булаховського до українських лінгвістів приділити належну увагу вивченню власних назв і проведення 1959 року I Республіканської ономастичної наради в Києві. Основними напрямками ономастики були: описова ономастика, компаративістика, типологія, соціолінгвістика та літературна ономастика, хоч зароджувалися й нові ономастичні напрями, які започатковані в Одеській ономастичній школі, на чолі якої стояв Ю. Карпенко³.

На думку А. Зубко, «ономастика (від грецького *онома* – ім'я, назва) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає власні назви, власні імена, їх

¹ Карпенко Ю. О. Ономастичні міркування / Записки з ономастики / Ю. Карпенко. – Одеса, 2005, вип. 9, С. 11.

² Там само, С. 11.

³ Лучик В. В. Актуальні напрями української ономастики / Записки з ономастики / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 2011, вип. 14, С. 126.

функціонування в мові і суспільстві, закономірності їх утворення, розвитку і постійних перетворень. Вона виникла в результаті взаємодії досліджень з історичного джерелознавства і лінгвістики. Кожен онім – власна назва містить інформацію про особливості іменованого об'єкту, історичну епоху, в якій виникла назва, етнос, котрий створив назву, мову, на якій створена назва і багато іншого»¹.

Ю. Карпенко вважає, що «ономастика – це розділ мовознавства, який досліджує власні назви, їхню сутність, специфіку, будову, групування, закономірності функціонування, їхнє походження та розвиток»². Учений зауважує, що «ономастика дає багатющий матеріал для історії мови, історії народу, її даними користуються археологи, етнографи, географи та представники інших наук».³

Перші спроби пояснити українську пропріальну лексику, зазначає М. Торчинський, були здійснені ще в давньоруських літописах. Зокрема, уточнює дослідник, у своїй „Повісті минулих літ” Нестор-літописець намагався з'ясувати походження деяких топонімів і племенонімів; а у писемних пам'ятках періоду Київської Русі збережено безліч прикладів тлумачення власних особових імен та інших географічних назв. Спроби з'ясувати етимологію й походження окремих онімів зафіксовані і в перших українських словниках⁴.

¹ Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки та проблеми / Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики / Г. В. Боряк: НАН України. – К., 2007, С. 264.

² Карпенко Ю. О. Ономастичні міркування / Записки з ономастики / Ю. Карпенко. – Одеса, 2005, вип. 9, С. 11.

³ Там само, С. 12.

⁴ Торчинський М. М. Українська ономастика: історія, сьогодення, перспективи / М. М. Торчинський // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. - 2013. - Вип. 6(1). - С. 218.

Мовознавець Д. Бучко, основоположником слов'янської ономастики вважає Івана Франка. Науковець вказує на те, що І. Франко добре розумів, що вивчення власних назв становить новий розділ мовознавства, який був в той період абсолютно нерозвинутий в Україні, а тому, для виконання своєї стратегії європеїзації української науки та культури, вирішив сам долучитися до розвитку української ономастики. І, здається, навіть сам термін ономастика саме І. Франко першим у слов'янській назвознавчій науці почав послідовно вживати¹.

А от становлення української академічної ономастики почалося в післявоєнний період, зазначає С. Вербич, коли група мовознавців, яка виділилася в межах відділу історії мови Інституту мовознавства АН УРСР, зосередила свої зусилля на ономастичних дослідженнях. Це були І.М. Желізняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко, А.П. Непокупний, В.В. Німчук, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. У колі їхніх наукових зацікавлень було вивчення складу українського онімкону з погляду його походження, закономірностей розвитку в різні історичні періоди, функціонування на сучасному етапі розвитку мови. Саме в цей час розпочалося формування емпіричної бази української ономастики — систематизація онімного матеріалу, зібраного анкетуванням та експедиційним шляхом, почерпнутого з різноманітних історичних карт і джерел. Завдяки такій систематичній роботі зі збирання онімних фактів було сформовано ономастичну картотеку, яка на сьогодні містить близько мільйона онімних одиниць: антропонімів, ойконімів, мікротопонімів, гідронімів тощо².

¹ Бучко Д. Г. Іван Франко – основоположник української антропоніміки / Д. Г. Бучко // Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка.– Львів, 2010. – Т. II. – С. 86.

² Вербич С. О. Українська ономастика: перспективи розвитку / С. О. Вербич // Українська мова. – Київ, 2010. – № 3. – С. 73.

А. Зубко виділяє три етапи розвитку ономастики як наукової дисципліни. Перший етап називають «доакадемічною добою» (тривав до сер. XIX століття), він характеризується появою словників власних назв та наукових розвідок із цієї проблематики. Другий охопив другу половину XIX століття і першу половину XX століття. Цей період розпочався тоді, коли з'явилися перші академічні лінгвістичні дослідження з ономастики. На третьому етапі дослідження з ономастики здійснюють як філологи, так й історики. Триває він від другої половини XX століття до початку XXI століття, тобто до сьогодні¹.

На сучасному етапі існує безліч аспектів дослідження власних назв. Оскільки цей розділ мовознавства має особливу специфіку, науковці виокремлюють такі галузі ономастики:

- «← описова ономастика – це фундамент усіх ономастичних досліджень, оскільки вона займається збиранням, аналізом онімів, зокрема вивченням їхньої будови й функцій та інтерпретацією зібраного матеріалу;
- теоретична ономастика досліджує загальні закономірності розвитку й функціонування системи власних назв;
- прикладна ономастика зосереджена на вивченні функціонування онімів в щоденному та офіційно-діловому мовленні;
- літературна ономастика вивчає специфіку використання власних назв у художніх текстах;
- історична ономастика фокусує увагу на історичному розвитку власних назв та їхні зв'язки з реаліями різних епох і регіонів»².

¹ Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки та проблеми / Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики / Г. В. Боряк: НАН України. – К., 2007, С. 264.

² Янчура Д. Ономастичні школи в Україні / Д. Янчура // *Studia Ukrainika Posnaniensia*. – Posnań, 2018. – Vol. VI. – P. 47.

Ономастика як наука не стоїть на місці. Вона перебуває у стадії активного розвитку, оскільки інтерес мовознавців до дослідження й наукових студій особових назв різних народів з кожним роком зростає. З'являються великі монографічні дослідження, наукові збірники, статті, матеріали міжнародних ономастичних конференцій.

«Ономастикон будь-якого народу складається стихійно, цим процесом ніхто спеціально не керує. Оскільки ономастична номінація здійснюється за допомогою індивідуального присвоєння імені кожному денотату, елемент свідомого ставлення до цього акту і деяке штучне втручання в процес його створення і вибору передбачається в самих онімних витоках. Отже, процесами привласнення і вживання імен керують закони мови, а також особливості психології номінатора»¹.

Ядром української академічної ономастики вважається відділ ономастики Інституту української мови НАН України, у якому, як зазначає С. Вербич, зосереджена відповідно основна емпірична й теоретична база української ономастики. Однак це ядро не може повноцінно функціонувати без нормальної діяльності регіональних ономастичних осередків, які повинні виконувати функцію своєрідних кровоносних судин єдиного ономастичного організму².

У лексичній системі будь-якої мови особливе місце займають власні назви. Вони закріплені за певним позначуванним об'єктом і слугують для виокремлення предметів, явищ чи осіб з певного виду. Велику частину

¹ Вербо́вце́вка О.С. Неофіційна антропонімія Тернопільщини: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. С. Вербо́вце́вка; Тернопільськи нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль 2016. – С. 91.

² Вербич С. Українська ономастика: перспективи розвитку / Українська мова. – К., 2010, №3, С.77

онімного простору займають антропоніми – власні назви людей. Галузь ономастики, що їх вивчає називається антропоніміка. «Антропоніміка (від грец. *anthropos* «людина», *онума* «ім'я») – спеціальна історична дисципліна, розділ ономастики й лексикології, що вивчає власні імена людей, спадкові особові назви, прізвища, прізвиська, а також псевдоніми й криптоніми, імена персонажів фольклору і художньої літератури»¹.

Антропонімія включає в себе особові імена, прізвища, по батькові, прізвиська, псевдоніми, криптоніми, а також імена персонажів міфологічних, фольклорних і літературних творів.

Антропоніми українського народу відображають його історію, суспільно-політичні та економічні особливості, культуру, побут, демографічні процеси, зв'язок з іншими державами. Вони зосереджують в собі інформацію про минуле і сучасне і є джерелом знань для багатьох науковців різних галузей.

Як зауважує М. Худаш, у мові кожного народу в різні історичні періоди, серед різних соціальних прошарків, з різноманітних причин виникають нові типи особових назв і творяться вони за допомогою найрізноманітніших мовних засобів. Оскільки ці особові назви генетично пов'язані з апелятивною лексикою, вони так або інакше ображають повсякденну працю, побут, суспільно-політичний і економічний лад, матеріальну і духовну культуру, взаємозв'язки з іншими народами, психічний склад, світогляд, отже, майже всі провідні риси його етнічної індивідуальності. Тим самим антропонімія дає надійну і цікаву інформацію для наук різних гуманітарних профілів².

«Імена і прозвища, якими відрізняються люди між собою,— відзначав

¹Антропоніміка // Енциклопедія історії України: у 10 т. / В. А. Смолій: Інститут історії України НАН України. — Київ: Наукова думка, 2003. – Т. 1. С. 109.

² Худаш М. Л. З сторії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977, С. 10.

І. Франко,— здавна призвані немаловажним матеріалом як для філолога для пізнання самої структури язика, так і для історика та етнолога. Історик віднаходить у них сліди певних історичних мандрівок, колонізації, мішання народностей і боротьби соціальних клас, а етнолог слідить по ним розвій певних національних та громадських інституцій і уподобань, еволюцію родинного та громадського життя, знань, ремесел і відповідних їм звичаїв та вірувань».¹

Крім того, антропонімія певного народу є показником людського гумору і навіть певною мірою інтелекту. Нерідко в індивідуальних чи родинних прізвиськах проявляється певна оцінка, дана з метою підкреслення зовнішніх особливостей чи рис характеру. Вона може мати як позитивний так і різко негативний характер, що засвідчує ставлення людей до носія прізвиська.

М. Худаш зауважує, що «іронію, насмішку, дотепність предків, і в той же час картину взаємовідносин у суспільстві засвідчують, наприклад, давні українські глузливі прізвиська представників різних професій і соціальних верств населення, що згодом стали родинними прізвищами (пор. Мелимука, М'якомеля, Сухомлин — прізвиська мельників; Мастикаш, Кашовар, Замриборщ, Печибаба, Печихвіст — прізвиська кухарів і відповідно пекарів; Дуботовк, Короцюк — прізвиська кушнірських челядників; Козоріз, Козодав, Проколикишка — прізвиська різників; Тягнишкура — прізвисько шевців; Засядьвовк, Гонивовк чи Вовкогін, Убийвовк — прізвиська мисливців; Лихолат чи Лихолатник — прізвиська кравців; Куйбіда, Підкуймуха — прізвиська ковалів; Кадигріб, Заплюйсвічка, Свічкогас — прізвисько перше — попів, два других — паламарів і т. д.)»².

Особові назви мають ту властивість, наголошує М. Худаш, що сукупність їх різновидів і варіантів своїм функціонуванням тісно пов'язана з певною історичною епохою, національністю, а в багатьох випадках — ще й соціальним

¹ Франко І. Я. Причинки до української ономастики. Львів, 1905, С.1.

² Худаш М. Л. З сторії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977, С.17.

статусом носіїв. Письменник ретельно обирає, яким іменем (прізвищем, прізвиськом) називати персонажів свого твору. Тому досягнення антропоніміки, як науки про особові назви, становить теоретичну і практичну цінність як для письменників, так і дослідників художньої літератури та усної народної творчості.¹

Отже, лексика усіх мов поділяється на апелятивну та онімну. Власні і загальні назви тісно пов'язані між собою і перебувають у постійному взаємовпливі. Апелятиви об'єднують об'єкти, а оніми їх диференціюють. Специфічні особливості онімів і потреба їхнього всестороннього опису і дослідження призвела до виділення у другій половині ХХ століття окремої мовознавчої науки – ономастики. Кожен онім – власна назва зосереджує в собі інформацію про історичну епоху, в якій виникла назва, народ-творець цієї назви і його мову тощо. Науковці виділяють такі галузі ономастики: описова ономастика, теоретична ономастика, прикладна ономастика, літературна ономастика та історична ономастика. Велику частину онімної лексики займає антропонімія – власні назви людей. Вона включає у себе особові імена, прізвища, по батькові, прізвиська, псевдоніми, криптоніми та назви персонажів міфологічних, літературних, фольклорних творів.

¹ Худаш М. Л. З сторії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. С. 18.

1.2. Основні засади вивчення антропонімів у працях українських мовознавців

Своєрідне практичне й наукове значення особових (і місцевих) назв усвідомлювали вчені люди ще задовго перед появою наукової ономастики, зауважує М. Худаш. Науковець цитує слова Памва Беринди у праці «Лексиконь славеноросскій...», який «ще на початку XVII ст. поряд із загальними назвами, чи, за його термінологією, «назвискими речій», паралельно подав ще й «ймень тлькованіє», або, як він зазначив у присвяті «Зацне урожонимъ и(х)*. м(л) п.п. ...Балабаномъ»,— «имена власнии людеи, горь, пагорковъ, л'ѣсовъ, рѣкъ и разныхъ оурочищъ rozmaityхъ діалектовъ», маючи надію, що цим праця його «у пото(м)ны(х) вдя(ч)ность о(т)несеть»»¹.

Суттєвим дослідженням української антропонімії XVI ст. є праця Р. Керсти, яка вважає, що більшість особових назв того періоду становлять двочленні іменування, в яких «на першому місці звичайно стоїть християнське ім'я (рідко давньоукраїнське), на другому – назва, що несе додаткову інформацію про іменовану особу»². Дослідниця поділяє їх на такі групи:

«1) іменування, у яких другий компонент у формі патроніма (рідко – матроніма) характеризує особу за іменем, заняттям, етнічною приналежністю, прізвиськом батька (рідко – матері);

2) іменування, у яких другий компонент є відапелятивною назвою;

3) іменування, у яких другий компонент характеризує особу на підставі місця проживання або походження, етнічної приналежності»³.

¹Худаш М. Л. З сторії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977, С. 11.

² Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI століття. Чоловічі іменування / Р. Й. Керста. – К.: Наук. думка, 1984. – С.18

³ Там само.

Л. Лісова зазначає, що першими спробами наукового опрацювання українських антропонімів є невеликі статті А.І. Степовича «Заметка о происхождении и склонении малорусских фамилий» (1882) та М.Ф. Сумцова «Малорусские фамильные прозвания» (1885). Дослідниця зауважує, що М.Ф.Сумцов у своїх дослідженнях велику увагу приділив проблемі словотвірного аналізу прізвищ, виділив основні афікси, що були використані у творенні прізвищ, описав семантику твірних основ доступного йому прізвищевому матеріалу, розглянув проблему іншомовних прізвищ. А подальшому розвитку української антропоніміки можна завдячувати В.Ю.Охримовичу, В.І. Щербині, В.М. Ястребову¹.

За широтою дослідження, науковою глибиною, кількістю фактів і висновками провідне місце, зауважує М. Худаш, не лише серед вітчизняних дореволюційних, а довоєнних праць пореволюційного періоду з української антропоніміки займає широко відома і авторитетна праця І. Франка «Причинки до української ономастики». У ній висвітлено глибинні погляди автора на антропонімію, як об'єкт науки, зосереджена увага на її особливостях в інших народів і наявні елементи наукового лінгвістичного аналізу².

Наступною працею, у якій наявна наукова інтерпретація української антропонімії, вказує М. Худаш, є розвідка М. Зубрицького «Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця, Старосамбірського повіта. Особливістю цієї статті є те, що її автором є науковець, який добре знав побут, звичаї цього села. Він мав добру гуманітарну підготовку і за допомогою своїх попередників (В. Охримовича, І. Франка та ін.) висвітлив і систематизував тут свої довготривалі

¹Лісова Л. Історія вивчення та перспективи дослідження українських прізвищ / Л. Лісова// Українська мова. - 2016. - № 2. - С. 137

² Худаш М. Л. З сторії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977, С.26

спостереження¹.

У ХХ ст. українській антропонімії приділяють увагу Л.Гумецька; І.Ковалик; М.Корнилович; З.Ніколаєнко; В.Німчук; Ю.Редько; В.Сімович; І.Сухомлин; О.Ткаченко, П.Чучка та ін. відомі мовознавці. М.Корнилович на основі “Ревизских сказок” та інших документів розглядає виникнення прізвищ українських селян. Ґрунтовний аналіз творення й історичного розвитку особових назв на -но, -хно, -ко, -енко, -ло, -ьо подається у роботах В.Сімовича»².

І. Корнієнко зауважує, що поза увагою мовознавців не залишилися й інші проблеми антропоніміки, зокрема транскрипція та правопис власних назв – І.Варченко, І.Глинський, А.Могила; питання іншомовної антропонімії – А.Білецький, Д.Богдан, Л.Гумецька, І.Желєзняк. Починаючи з другої пол. ХХ ст., українські мовознавці розглядають антропоніми в лінгво-історичному плані, на відміну від попередників, які вивчали прізвища переважно в етнографічному та культурно-соціальному аспектах³.

На сучасному етапі у коло наукових зацікавлень мовознавців все частіше потрапляють особливості антропонімії регіонів. Н. Шульська дослідила особливості антропонімікону Західного Полісся, П. Чучка – Антропонімію Закарпаття, О. Вербовецька – неофіційну антропонімію Тернопільщини, К.Глуховцева – прізвища жителів Луганщини, М. Наливайко – неофіційну антропонімію Львівщини та багато інших.

¹ Худаш М. Л. З сторії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977, С.27

² Корнієнко І. А. З історії української антропоніміки // Рідна мова: кварталник українського вчительського товариства у Польщі. – № 16. – 2011. – С.56.

³ Там само. – С.59

Отже, антропоніміка як галузь ономастики постійно розвивається. Специфічні риси її одиниць не перестають бути предметом наукового дослідження. Однак в антропоніміці залишаються питання, яким було приділено мало уваги науковців. Не достатньо досліджено лексико-семантичний аспект творення прізвиськ, перетворення загальних назв у власні, Недостатньо уваги приділяється морфемній будові в основах антропонімів.

1.3. Прізвисько в термінологічному аспекті

Усний характер побутування, труднощі у збиранні, недостатня кількість теоретичних матеріалів ускладнює для науковців дослідження прізвиськ. Однак такі обставини зумовлюють актуальність вивчення цього питання і дають можливість мовознавцям вибирати безліч аспектів для власних студій.

Особливий клас онімної лексики становлять прізвиська людей, оскільки виявляють специфіку на рівні виникнення, функціонування і взаємозв'язку з екстралінгвальними й інтерлінгвальними чинниками¹. На думку М. Наливайко «під прізвиськом розуміємо неофіційне йменування, яке дають номінатори особі чи колективі людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації і конкретизації. Прізвиськам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість»².

П. Чучка всі найменування в історичній антропонімії (етноніми, назви осіб за їх територіальною ознакою, за соціальним становищем, агентивні та професійні назви, атрибутивні назви та іменування, утворені від неособових назв), крім імен і патронімів, кваліфікує як прізвиська. В дослідженні сучасної антропонімії Закарпаття до прізвиськ з уточненням «родичівські» зараховує ще й патроніми, матроніми, андроніми і т. под. На думку П. Чучки, «всі прізвища виникли з прізвиськ, у тому числі й з прізвиськ відапелятивних. Шлях від апелятива до прізвища майже в усіх випадках пролягав через індивідуальне прізвисько»³.

¹ Наливайко М.Я. Неофіційна антропонімія сучасного села / М. Я. Наливайко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. - 2012. - Вип. 56(1). - С. 340.

² Там само.

³ Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: [монографія] / Павло Чучка. – К.: ТОВ «Папірус», 2008. – С. 156.

Не погоджується з таким розумінням поняття «прізвисько» М. Худаш, бо «не можна вважати прізвишками прямі іменування по батькові, матері чи по інших особах, так само не можна розглядати як прізвиська і самі апелювативні іменування, різні атрибутивні окреслення типу Іван гуменний, Петро подвірний, Семен пасічник, Федір ткач, Степан коваль, якщо справді ці люди названі саме за професією або заняттям».¹

М. Худаш доповнив В. Чичагова і трактує термін так: «Прізвиська – це особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, в різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичним випадком, що з ними трапився, і під яким вони потім відомі лише в близькому оточенні»².

У «Словнику української мови» в 11 томах подано таке визначення: «Прізвисько — найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок»³.

В «Етимологічно-семантичному словнику української мови» Митрополита Іларіона зазначено, що «Прізвисько — найменування, яке дається іноді людині, особливо у сільських громадах, щоб характеризувати його зовнішній вигляд, вдачу, звички, від при+звати»⁴.

Тут не враховано, що в основі прізвиська може лежати онімна лексика, вони можуть бути відіменними, родинними, тобто надані носіям за іменем когось з

¹ Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К., 1977. – С. 100.

² Там само. – С. 83.

³ Словник української мови: в 11 томах. — Том 8, 1977. — Стор. 108.

⁴ Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови. — Вінніпег, 1995. — Т. 4. П–Я. — С. 127.

родичів чи внаслідок зміни особового імені, прізвища, по батькові. Вони не несуть у собі інформацію про зовнішні риси, характер чи професію людини, а виконують номінативну та диференціюючу функцію.

Тлумачення терміна прізвисько неоднозначне і викликає багато думок. Вчені-ономасти по-різному його трактують. Ю. Редько пише: «Прізвисько — це неофіційна, незафіксована документами особова власна назва. Виникнення прізвиस्क завжди було мотивоване, і його значення добре зрозуміле як носієві, так і тим, хто прізвисько вигдав. Прізвиском користується відносно невелика кількість людей... Прізвисько має найчастіше насмішкуватий, глузливий характер, і через те носій переважно не любить, коли його так називають»¹.

П. Чучка подає таке визначення: «Прізвиська — це іменування, які прямо чи метафорично характеризують денотата за його діяльністю, зовнішнім виглядом, за поведінкою»².

А. Коваль пише: «Влучна назва, дана людині, пізніше ставала її прізвиском... Прізвиська — це характеристики, які найчастіше даються позаочі, коли про когось розмовляють у третій особі»³.

М. Лесюк зазначає, що «прізвисько — це неофіційна розрізнявальна назва особи, що має додаткову інформативність і відома певному колу осіб»⁴.

¹ Редько Ю. Передмова. // Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: У 2 тт. — Львів: НТШ, 2007. — С. 8.

² Чучка П. Антропонімія Закарпаття: Дис. ...докт. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова». — К., 1969. С. 502.

³ Коваль А. П. Життя і пригоди імен / А. П. Коваль. — К.: Вища школа, 1988. — С.156.

⁴ Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл. // *Przezwiiska i przydomki w językach słowiańskich*. — Część I. — *Rozprawy Slawistyczne*. 14. — Lublin, 1998. — S. 228.

О. Вербо́вцева у своїй праці звертає увагу на те, що «номінатори за допомогою прізви́ськ називають конкретну особу, оцінюють її, характеризують, підкреслюють в денотаті якусь визначну рису або декілька рис зовнішності, характеру, поведінки, місця проживання і т. ін., тобто таких рис, якими носій відрізняється від інших осіб»¹.

Н. Федотова подає таку дефініцію терміна прізви́сько: «антропоніми неофіційної сфери функціонування, які виражаються одним чи кількома словами та вживаються як стислі тексти, що відрізняються формальною структурно-семантичною нерозгорнутістю й розкриваються в мотиваційному / інтерпретаційному тексті. Вони характеризуються підвищеною інформативністю й емоційно експресивною забарвленістю, компресують у своєму змісті характеристики зовнішніх і внутрішніх особливостей носія імені, імпліцитно представлені через асоціативний зв'язок із предметами чи явищами навколишньої дійсності»².

Н. Шульська запропонувала своє визначення: «Прізви́сько – це неофіційне одно- чи багатолексемне найменування особи чи кількох осіб, яке дає найменовувач, щоб підкреслити особливу рису, що вирізняє людину серед інших»³.

¹ Вербо́вцева О. Індивідуальні прізви́ська Тернопільщини, мотивовані назвами тварин. // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Слов'янська філологія. — Чернівці, 2007. — С. 114.

² Федотова Н. Сучасні прізви́ська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Федотова; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – С. 5.

³ Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Шульська; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: [б. и.], 2011. – С. 5.

Із становленням прізвищ, удосконаленням та стабілізацією антропонімійної системи відбулася часткова зміна функцій різних засобів іменування, що зрештою призвело до розподілу антропонімійної системи на офіційну та неофіційну.

П. Чучка, аналізуючи антропонімію Закарпаття (станом на 1969 рік), чітко розділяє «офіційну і народну системи називництва» та відзначає, що, на відміну від офіційних назв людей (сучасних і давніх), «назви неофіційні, зокрема народнорозмовні», тільки зрідка є «предметом спеціального лінгвістичного аналізу»¹.

О. Антонюк зазначає, що «прізвисько як неофіційний антропонім має ряд специфічних ознак, а саме – не виходить за межі діалекту чи соціолекту, не пориває зв'язку з денотатом, а постійно супроводжує його. Значення прізвиська більш ємне, оскільки, крім загальних елементів для антропоніма, містить ще й додаткові»².

Виходячи з теорії про знакову природу мови, О. Антонюк прізвисько трактує як двосторонній мовний знак, що поєднує в собі мисленневий зміст (означуване) і звукову (або графічну) форму – означника³.

Отже, велика кількість сучасних українських антропонімістів усі засоби іменування особи (в тому числі і патроніми, андроніми та інші родичівські назви), крім імен і прізвищ, об'єднують під однією назвою – прізвиська, які потім за різними критеріями поділяють на окремі групи. Вивчення антропонімії

¹ Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: [монографія] / Павло Чучка. – К.: ТОВ «Папірус», 2008. – С. 11

² Антонюк О. В. Про два підходи до вивчення семантики прізвиська / О. В. Антонюк // Філологічні трактати. – Том 2, №2. – Донецьк, 2010. – С. 6

³ Там само.

належить до важливих і цікавих проблем сучасного мовознавства. Власні найменування людей становлять для історії, етнографії, демографії та інших наук важливе значення. Мовознавці вивчали частотність уживання прізвищ, виокремлювали етимологічні групи, досліджували способи творення найменувань, їх варіативність, семантику й структуру твірних основ тощо.

РОЗДІЛ 2.

СЕМАНТИЧНА МОТИВАЦІЯ ПРІЗВИСЬК

Прізвиська займають вагоме місце в українській антропонімії. У вітчизняному мовознавстві дослідники традиційно виділяють три основні функції. Одна з них номінативна. На відміну від особового імені і прізвища, прізвисько не просто називає людину, а й увиразнює якісь особливості її характеру, поведінки, зовнішності, як от прізвиська утворені від апелятивів. Що стосується родинних прізвиस्क, то вони у своїх назвах несуть інформацію про родову приналежність носія. Ще однією функцією неофіційних антропонімів є ідентифікаційна. Вона полягає в тому, що прізвисько несе в собі національно-етнічну, соціальну, культурну інформацію і є засобом ототожнення людини, як члена певної спільноти. Крім того, прізвиська виконують диференціальну функцію. Завдяки ним можна виокремити людину з-поміж інших.

А. Нелюба, враховуючи фактичний матеріал та історію застосування прізвиस्क, виділяє ще кілька важливих функцій неофіційних антропонімів:

«- комунікативну функцію (наприклад, прізвиська привертання уваги і звертання - як одиниці мовного етикету),

- заміщувально-ідентифікаційну функцію (замість загального-офіційного імені надається інше, яке ідентифікує як свого у протиставленні чужому, не своєму),

- функція образи (використання прізвиस्क із метою принизити, дошкулити, зачепити за живе; як правило, такі прізвиська вказували на особисті характеристики вихованця чи його належність до чогось)»¹.

¹ Нелюба А. Прізвиська моїх однокашників: Науково-популярний нарис. - Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. С. 17.

Прізвиська містять в собі велику палітру значень від ласкавих і піднесених до різко негативних. Неофіційні найменування завжди є виразно мотивованими, втім існують випадки, коли мотивація звичайно існувала, однак з плином часу відбулася повна її втрата, а онім залишився. Чинниками, що призводять до виникнення прізвиस्क є якісь цікаві випадки з життя, бажання людини підкреслити особливу рису іншої тощо. Або ж вони виникають природньо, без якихось передумов, як от родинні прізвиська, відпрізвищеві, відіменні. В такому випадку для творення прізвиська головну роль грає фантазія людини і те, як вона може використати її для видозміни чужого імені, прізвища чи по батькові.

Прізвиська бувають різноманітні, можуть виникнути в абсолютно різних середовищах, охоплюють представників різних поколінь (від дитячого садка до осередків інтелігенції). Це такий собі показник ставлення до людини, її авторитету в колективі, стосунків між представниками громади, її загального інтелектуального розвитку.

Характерною рисою функціонування прізвиस्क є також те, що вони можуть змінюватись із віком носія, під дією різних чинників (хоча така зміна не є обов'язковою). Іноді неофіційні найменування можуть додаватись і з часом одна людина може мати декілька прізвиस्क, оскільки кількісний склад прізвиस्क не регламентований. Найчастіше забуваються дитячі прізвиська, бо перестають відповідати зовнішності чи характерові цієї людини¹.

У дослідженні розглянуто сучасні прізвиська жителів смт Рафалівка Володимирецького району Рівненської області з урахуванням їх лексико-семантичної бази, емоційно-експресивного забарвлення, асоціативних зв'язків

¹ Коваль А. П. Життя і пригоди імен / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1988. – С.162

та номінативної природи, а також їх функціонування в антропонімійній мікросистемі на матеріалі неофіційної антропонімії Рівненщини. Зроблено спробу їх мотиваційної характеристики.

Об'єктом дослідження стали індивідуальні та сімейно-родові прізвищкові найменування мешканців смт. Рафалівка Володимирецького району Рівненської області, зібрані експедиційним шляхом. Ми проаналізували 373 неофіційні найменування. На території Рівненщини на позначення неофіційних іменувань найчастіше вживають терміни прізвишко кличка та видумка. Їх можна поділити на індивідуальні та сімейно-родові. До індивідуальних зараховуємо відапелятивні та відантропонімні прізвиська. Сімейно-родові іменування відрізняються від індивідуальних прізвищ тим, що передаються в спадок і не характеризують денотата за якимись ознаками. Серед індивідуальних прізвищ побутують вмотивовані та невмотивовані прізвиська, які вже втратили властивість характеризувати носія. У наших матеріалах переважають вмотивовані прізвиська, оскільки інформація почерпнута від самих іменованих та іменовувачів.

В ономастиці не існує єдиної класифікації прізвищ. Це пояснюється тим, що ця система є відкритою, гнучкою і допускає велику кількість варіацій. Тому поділ та систематизація неофіційних найменувань має завжди умовний характер. Переважна більшість з них не потребують особливої дешифровки або ж легко їй піддаються, тобто мотиви надавання прізвиська відомі певному колу людей.

Мотиваційну класифікацію прізвищ мешканців смт. Рафалівка можна подати так:

2.4. Прізвиська, в основі яких закладена онімна лексика

- **Родинні прізвиська.** Родинні прізвиська характеризують іменованого опосередковано – через когось із його родичів. Видимого смислового навантаження вони не несуть, а лише ідентифікують людину.

а) виявлено **андроніми** – прізвиська заміжніх жінок, утворені від імені чоловіка, його прізвища, прізвиська або навіть апелювальної особової назви.

Антонючка – від прізвища чоловіка – Антонюк;

Базилячка – від прізвища чоловіка – Базиляк;

Балючка – від прізвища чоловіка – Балюк;

Басиха – від прізвища чоловіка – Басов;

Басічиха – від прізвища чоловіка – Басік;

Біручиха – від прізвища чоловіка – Бірук;

Бірючка – від прізвища чоловіка – Бірюк;

Богуниха – від прізвища чоловіка – Богун;

Вакулічиха – від прізвища чоловіка – Вакуліч;

Василючка – від прізвища чоловіка – Василюк;

Винничиха – від прізвища чоловіка – Винник;

Водьчиха – від прізвища чоловіка – Водько;

Вознючка – від прізвища чоловіка – Вознюк;

Воронючка – від прізвища чоловіка – Воронюк;

Ворсиха – від прізвища чоловіка – Ворса;

Гаврилючка – від прізвища чоловіка – Гаврилюк;

Герштуниха – від прізвища чоловіка – Герштун;

Гладчиха – від прізвища чоловіка – Гладкий;

Головачиха – від прізвища чоловіка – Головач;

Горелиха – від прізвища чоловіка – Горелов;

Гоштиха – від прізвища чоловіка – Гошта;

Гощиха – від прізвища чоловіка – Гошко;

Гудзьіха – від прізвища чоловіка – Гудзь;

Гузеїха – від прізвища чоловіка – Гузей;

Деркачиха – від прізвища чоловіка – Деркач;

Джусиха – від прізвища чоловіка – Джус;

Довгаліха – від прізвища чоловіка – Довгаль;

Дричиха – від прізвища чоловіка – Дрик;

Дудічиха – від прізвища чоловіка – Дудік;

Дукачиха – від прізвища чоловіка – Дукач;

Єржикевичиха – від прізвища чоловіка – Єржикевич;

Зайчиха – від прізвища чоловіка – Заєць;

Зимиха – від прізвища чоловіка – Зима;

Каганчиха – від прізвища чоловіка – Каганець;

Калютиха – від прізвища чоловіка – Калюта;

Караїмчучка – від прізвища чоловіка – Караїмчук;

Квачиха – від прізвища чоловіка – Квач;

Кізимиха – від прізвища чоловіка – Кізим;
Климчучка – від прізвища чоловіка – Климчук;
Кобзячиха – від прізвища чоловіка – Кобзяк;
Кожевнічиха – від прізвища чоловіка – Кожевніков;
Козодоїха – від прізвища чоловіка – Козодой;
Колодіїха – від прізвища чоловіка – Колодій;
Костючиха – від прізвища чоловіка – Костючик;
Коханчиха – від прізвища чоловіка – Коханець;
Коцюбайлиха – від прізвища чоловіка – Коцюбайло;
Кравчиха – від прізвища чоловіка – Кравець;
Кубаїха – від прізвища чоловіка – Кубай;
Літвінчучка – від прізвища чоловіка – Літвінчук;
Мазлаїха – від прізвища чоловіка – Мазлай;
Мамчичиха – від прізвища чоловіка – Мамчич;
Мармоліха – від прізвища чоловіка – Мармоль;
Матвійчучка – від прізвища чоловіка – Матвійчук;
Мельничиха – від прізвища чоловіка – Мельник;
Мельничучка – від прізвища чоловіка – Мельничук;
Мордасиха – від прізвища чоловіка – Мордас;
Морозиха – від прізвища чоловіка – Мороз;
Мотьчиха – від прізвища чоловіка – Мотько;

Муляриха – від прізвища чоловіка – Муляр;
Мусійчучка – від прізвища чоловіка – Мусійчук;
Наумчучка – від прізвища чоловіка – Наумчук;
Овсянічиха – від прізвища чоловіка – Овсянік;
Омельчучка – від прізвища чоловіка – Омельчук;
Ошурчиха – від прізвища чоловіка – Ошурко;
Павлючка – від прізвища чоловіка – Павлюк;
Пархомчучка – від прізвища чоловіка – Пархомчук;
Пащиха – від прізвища чоловіка – Пашко;
Петручка – від прізвища чоловіка – Петрук;
Похилиха – від прізвища чоловіка – Похила;
Прокопчучка – від прізвища чоловіка – Прокопчук;
Рахубиха – від прізвища чоловіка – Рахуба;
Ребіїха – від прізвища чоловіка – Ребій;
Родичиха – від прізвища чоловіка – Родич;
Романчучка – від прізвища чоловіка – Романчук;
Савенчиха – від прізвища чоловіка – Савенко;
Савчучка – від прізвища чоловіка – Савчук;
Сагуриха – від прізвища чоловіка – Сагура;
Сачиха – від прізвища чоловіка – Сачок;
Свідричиха – від прізвища чоловіка – Свідрик;

Сергійчучка – від прізвища чоловіка – Сергійчук;

Серховчиха – від прізвища чоловіка – Серховець;

Скібчиха – від прізвища чоловіка – Скібчик;

Совгута – від прізвища чоловіка – Совгуть;

Соломаїха – від прізвища чоловіка – Соломай;

Стельмашиха – від прізвища чоловіка – Стельмах;

Стояниха – від прізвища чоловіка – Стоян;

Супрунючка – від прізвища чоловіка – Супрунюк;

Тарасючка – від прізвища чоловіка – Тарасюк;

Тишковчиха – від прізвища чоловіка – Тишковець;

Тусічиха – від прізвища чоловіка – Тусь;

Федчучка – від прізвища чоловіка – Федчук;

Фокіниха – від прізвища чоловіка – Фокін;

Фульониха – від прізвища чоловіка – Фульон;

Хомичиха – від прізвища чоловіка – Хомич;

Чабораїха – від прізвища чоловіка – Чаборай;

Чиручка – від прізвища чоловіка – Чирук;

Чугаїха – від прізвища чоловіка – Чугай;

Шамиха – від прізвища чоловіка – Шама;

Шевчучка – від прізвища чоловіка – Шевчук;

Шеліганиха – від прізвища чоловіка – Шеліган;

Шепетьчиха – від прізвища чоловіка – Шепетько;

Шкіндериха – від прізвища чоловіка – Шкіндер;

Шпачиха – від прізвища чоловіка – Шпак;

Шумриха – від прізвища чоловіка – Шумра;

Юсиниха – від прізвища чоловіка – Юсин;

Юсьчиха – від прізвища чоловіка – Юсько;

Яремиха – від прізвища чоловіка – Ярема;

б) до матронімів як одного з розрядів родинних прізвицьк належать іменування за іменем, дівочим прізвищем, прізвищем матері:

Власючка – від дівочого прізвища матері – Власюк;

Герштуниха – від дівочого прізвища матері – Герштун;

Журичиха – від дівочого прізвища матері – Журик;

Кусічиха – від дівочого прізвища матері – Кусік;

Музичиха – від дівочого прізвища матері – Музика;

Сафонічиха – від дівочого прізвища матері – Сафонік;

Усиха – від дівочого прізвища матері – Ус;

Цинайлиха – від дівочого прізвища матері – Цинайло;

Ящиха – від дівочого прізвища матері – Яшко.

в) патроніми – іменування утворені від імені батька, його прізвища, прізвиська:

Бодічиха – від імені батька – Богдан;

Вовчикова – від імені батька – Володимир;

Карасьова – від прізвиська батька – Карась;

Каремиха – від прізвиська батька – Карема;

Макариха – від імені батька – Макар;

Пиліпиха – від імені батька – Пилип;

Славкова – від імені батька – Святослав;

- **Відіменні прізвиська.** Поширені у вжитку імена можуть також перетворюватися у прізвиська і ставати індивідуальними назвами окремої особи:

Анастейша – від імені Анастасія;

Вадя – від імені Вадим;

Ванька – від імені Іванна;

Ваньчик – від імені Іван;

Васік – від імені Василь;

Васьок – від імені Василь;

Ваха – від імені Іван (Ваня);

Веталь – від імені Віталій;

Вкуся – від імені Вікторія (Вікуся);

Владос – від імені Владислав;

Вовчик – від імені Володимир (Вова);

Галка – від імені Галина;

Галінька – від імені Галина;

Данчик – від імені Данило;

Дімон – від імені Дмитро (Діма);

Івенка – від імені Іванна;

Кет – від імені Катерина;

Колюня – від імені Микола;

Льолік – від імені Олександр;

Льоньчик – від імені Леонід;

Любава – від імені Любов (Люба);

Максиміліан – від імені Максим;

Мері – від імені Марія;

Назік – від імені Назар;

Нік – від імені Микола;

Рулька – від імені Руслана;

Руля – від імені Руслан;

Серий – від імені Сергій;

Стасенко – шляхом єднання імені Станіслав (Стас) і прізвища Тарасенко;

Стасюн – від імені Станіслав;

Тарасюн – від імені Тарас;

Улька – від імені Уляна.

• **Прізвиська утворені від імені по батькові:**

Григорич – від імені по батькові Григорович;

Міхалич – від імені по батькові Михайлович;

Петрич – від імені по батькові Петрович;

Ананиха – від імені по батькові Ананівна.

• **Відтопонімні прізвиська** вказують на регіон проживання носіїв, засвідчують явище міграції населення :

Варашанка – колишня мешканка міста Вараш;

Веліховка – колишня мешканка села Веліхово;

Воронківка – колишня мешканка села Воронки;

Городчанка – колишня мешканка села Городець;

Кацапка – колишня громадянка Росії;

Київлянка – колишня мешканка Києва;

Пенчиха – колишня мешканка Пінська;

Подолянка – живе в долині;

Поличанка – колишня мешканка села Полиці;

Ромейчанка – колишня мешканка села Ромейки;

Свариняка – колишня мешканка села Сварині;

Собіщанка – колишня мешканка села Собіщиці;

Цепцуха – колишня мешканка села Цепцевичі.

- **Відпрізвищеві прізвиська.** Це семантичні утворення, що виникли внаслідок:

а) усічення прізвища з суфіксацією та без неї або додавання суфіксів, рідше за звуковою подібністю.

Гриша – від прізвища Григор'єв;

Давидка – від прізвища Давидова;

Джафар – від прізвища Джафаров;

Каган – від прізвища Каганець;

Каганович – від прізвища Каганець;

Карема – від прізвища Караїмчук;

Каремич – від прізвища Караїмчук;

Кася – від прізвища Касянчук;

Костя – від прізвища Костючик;

Крава – від прізвища Кравець;

Куця – від прізвища Коцюбайло;

Макена – від прізвища Михайлюк;

Мартин – від прізвища Мартинчук;

Меля – від прізвища Мельник;

Пархом – від прізвища Пархомчук;

Пушик – від прізвища Пушинський;

Серха – від прізвища Серховець;

Сніжана – від прізвища Сніжко;

Стецько – від прізвища Стецюк;

Фокан – від прізвища Фокін;

Чугі – від прізвища Чугай;

Шухеня – від прізвища Шух;

Окремо можна виділити прізвисько, яке утворилося внаслідок асоціативного звукового зближення: Коржик – від прізвища Яйченя – Печеня – Коржик.

б) відтворення апелятива за звуковою подібністю:

Бахіл – від прізвища Похила;

Будун – від прізвища Богун;

Буян – від прізвища Буянчук;

Галон – від прізвища Фульон;

Дирка – від прізвища Деркач;

Комікс – від прізвища Комісарова;

Костка – від прізвища Костюкевич;

Медвідь – від прізвища Медведюк;

Овечка – від прізвища Овечко;

Пежо – від прізвища Папежук;

Сніг – від прізвища Сніжко;

Таран – від прізвища Таресєв;

Тринька – від прізвища Тринітко;

Фітіль – від прізвища Федінчик;

Чижик – від прізвища Чугай;

Чугайстер – від прізвища Чугай;

Швед – від прізвища Шведюк.

в) прізвиська, утворені від прізвищ чи імен відомих осіб, героїв кінофільмів, літературних творів тощо на основі подібності за зовнішніми ознаками, характером або видом діяльності:

- прізвиська, утворені від імен музикантів:

Барбара Стрейзанд – дівчина має приємну зовнішність і хороші вокальні дані.

- прізвиська, утворені від назв персонажів з фільму, серіалу:

Каспер – хлопець непомітний;

Перепечко – хлопець схожий на однойменного персонажа серіалу;

- прізвиська, утворені від назв героїв літературних творів:

Плюшкін – чоловік збирає непотрібні речі;

- прізвиська, утворені від імен спортсменів:

Тайсон – дівчина займається боксом;

- прізвиська, утворені від імен політиків:

Фідель – чоловік має зовнішню схожість з кубинським лідером Фіделем Кастро.

2.2. Відапелятивні прізвиська

Серед відапелятивних прізвиськ переважають прізвиська:

а) за зовнішніми ознаками носія:

- зовнішній вигляд в цілому:

Бабуїна – дівчина неприємної зовнішності (також рима до її імені – Ангеліна));

Масік – вродливий хлопець;

Масічка – мила дівчина;

Сладуськін – вродливий хлопець;

Шпакльовка – дівчина робить дуже яскравий макіяж;

- за особливостями тілобудови:

Батон – хлопець має зайву вагу;

Динька – кругловида, невеличка ростом жінка;

Кабан – хлопець має зайву вагу;

Кадуля – огрядний, з черевцем, чоловік;

Качок – хлопець атлетичної статури;

Кнопа – дівчина низького росту;

Мала – худорлява дівчина низького росту;

Пончик – хлопець має зайву вагу;

Спичка – дуже худа дівчина;

Сухарь – високий і дуже худий хлопець;

Шкварка – худорлява жінка низького росту;

- за зростом:

Бусько – хлопець високого росту;

Довгий – хлопець високого росту;

Заєць – хлопець дуже низького росту;

Метер – невисокий на зріст хлопець;

Півторашка – дівчина низького росту;

- за кольором, типом волосся:

Белий – хлопець має світлий колір волосся;

Лисий – лисий хлопець;

Мочалка – дівчина має кучеряве волосся;

Рижий – хлопець має руде волосся;

Рижоха – дівчина має руде волосся;

Цибулька – лисий хлопець;

Циган – хлопець має чорне “циганське” волосся;

Чорний – хлопець має чорне волосся;

Чурка – смуглявий хлопець із чорним волоссям;

Шапочка – дівчина має червоне волосся;

- за особливими ознаками:

Шрам – у хлопця на обличчі великий шрам;

- за особливостями окремих частин тіла:

Вилупок – хлопець має великі очі;

Клапоухий – хлопець має великі вуха;

Коравий – людину прозвали за неміті, «з корою», вуха;

Носата – дівчина має великий ніс;

Порепаний – чоловік з брудними потрісканими п'ятками;

Ушаста – дівчина має великі вуха;

б) велику частку становлять прізвиська, що характеризують особу за специфікою діяльності, професією, службовим становищем, хобі, місцем роботи:

Акушерка – жінка за професією акушер-гінеколог;

Бібліотекарша – жінка за професією бібліотекарка;

Бригадір – чоловік у минулому працював бригадиром;

Головиха – жінка – колишня голова селищної ради;

Дворнічиха – жінка за професією двірничка;

Завклубша – жінка за професією директор будинку культури;

Зубарік – чоловік за професією стоматолог;

Зубніха – жінка за професією стоматолог;

Кощун – чоловік схильний до ворожіння, пророкування та інших магічних дійств;

Лісник – чоловік працює лісником;

Майор – чоловік заслужив звання майора, прізвисько надане з домішкою іронії;

Медічка – жінка за професією лікар;

Мент – чоловік за професією поліцейський;

Музикант – чоловік за професією музикант;

Повариха – жінка за професією повар;

Пожарнік – чоловік працює пожежником;

Почтальон – чоловік працює на пошті;

Сапожник – чоловік за професією швець;

Сварщик – чоловік за професією зварювальник;

Сенсей – чоловік в минулому працював вчителем;

Слюсариха – дружина слюсаря.

в) прізвиська, що пов'язані з певними подіями із життя носіїв, вчинками та характерними особливостями:

Диба – людина з особливою (з підстрибуванням) ходою;

Голова – хлопець у танці робить характерні різкі рухи головою;

Капелюшник – чоловік має рідкісну для селища звичку носити фетровий капелюх;

Ложечка Фасону – хлопець був щиро упевнений, що *фасон* – то речовина, якої можна зачерпнути ложкою, більш кмітливі однолітки жорстко висміяли його;

Парковщик – одного разу чоловік так невдало припаркував автомобіль, що пошкодив його;

Подорожник – чоловік заснув п'яний на вулиці;

Прокуратура – у дитинстві хлопець усім казав, що стане прокурором;

Сутіньор – чоловік був депортований зі США за те, що незаконно займався сутенерством;

Терор – у відео-грі Counter-Strike часто грав на стороні терористів;

Трандичиха – дівчина майстерно зіграла на сцені роль однієї з героїнь фільму «Весілля в Малинівці»;

Фікса – дівчина поставила зубну коронку і в розмовах часто користувалася цим словом.

г) прізвиська за характером, особливостями поведінки, звичками та соціальним становищем:

Бес – бес дуже злий чоловік;

Братко – носій цього прізвиська у стосунках із земляками зловживав цим словом;

Гельо – веселий хлопець, що має хист до музики та любить бути в центрі уваги;

Графиня – поважна, некваплива і розважлива жінка;

Гримза – буркотлива і часто всім незадоволена жінка;

Діректор – хлопець любить хизуватися найменшими досягненнями і часто зверхньо поводитьься;

Каблук – чоловік виконує все, що каже дружина;

Калітка – набридлива дівчина;

Корито – вказівка на нібито старий вік дівчини;

Кундель – незграбний чоловік;

Левшик – хлопець лівша;

Ледавка – лінива дівчина;

Люлька – чоловік любить курити люльку;

Мутка – вирішує різні проблеми;

Пахар – чоловік більшу частину життя тяжко працює;

Паяльник – хлопець із низьким інтелектом;

Пательня – дівчина з низьким інтелектом;

Підозра – дівчина, яку не поважають в колективі;

Пробірка – дівчина з низьким інтелектом (рима до імені Ірка).

Радіо – дівчина любить плітки і часто розповідає чужі таємниці;

Русланова – дівчина, яка дуже гарно співає (від імені української співачки Руслани);

Синяк – чоловік вживає багато алкоголю;

Синька – жінка вживає, багато алкоголю;

Чача – хлопець любить напій чача;

Шалапендра – дівчина, яку не поважають в колективі.

г) невелику частину складають прізвиська за національною та етнічною ознакою:

Американець – хлопець має родичів у США і в дитинстві часто отримувал від них подарунки;

Австрійчиха – жінка їздить на заробітки до Австрії;

Збек – чоловік має риси обличчя, що роблять його схожим на вихідця з Середньої Азії;

Киргиз - хлопець має вузький розріз очей як у азіатів.

Китаєць – хлопець має вузький розріз очей як у азіатів;

Молдаван – у хлопця батько молдавської національності;

Чукча – хлопець має вузький розріз очей як у азіатів.

д) прізвиська, що інформують про взаємовідносини людини з певними істотами, предметами, явищами навколишнього світу:

Барбос – хлопця назвали за кличкою його пса;

Кузя – хлопця назвали за кличкою його кота.

е) прізвиська, утворені від назв тварин:

Віслук – упертий і непоступливий чоловік;

Гусь – хлопець із низьким інтелектом;

Заец – хлопець схожий на зайця метушливістю або формою губ;

Кабан – сильний, але неповороткий чоловік;

Карась – хлопець із низьким інтелектом;

Кілька – флегматична дівчина;

Кобра – дуже зла дівчина;

Криса – дівчина розказує чужі таємниці;

Лісица – хитра, улеслива, здатна у будь-якій ситуації вийти сухою з води жінка;

Мишка – дівчина зі спокійним характером;

Молюска – флегматична дівчина;

Муха – жінка багато говорить;

Окунь – хлопець із низьким інтелектом;

Пантера – дівчина з гарною зовнішністю і непростим характером;

Пітух – галасливий хлопець;

Саламандра – дівчина з непростим характером;

Суслік – худорлява дівчина низького зросту;

Щука – хлопець любить порибалити.

Чимало прізвищ з плином часу втратили свою смислову прозорість, тому вже важко сказати, що стало причиною їх появи і надавання тій чи іншій особі, тобто значення таких інформатори пояснити не можуть, відбулася повна втрата мотивації оніма. Такими вважаємо прізвиська *Банан, Барбарис, Бас, Бебко, Бо-бо, Бобрух, Бомбель, Бульо, Вакула, Габель, Гуть, Заверуха, Кажан, Карабін, Катопліха, Келя, Криница, Куфайка, Оконониха, Тася, Чапа, Шмендя Штура*.

Неофіційні антропоніми вирізняються метою надавання, їх не використовують будь-як. Кожне прізвисько несе у собі особливу ознаку, притаманну лише його носієві. Існують випадки, коли кілька носіїв мають однакові прізвиська, однак мотиви їх надавання для кожного різні. Наприклад, *Шкварка* - жінка дуже худа і *Шкварка* – жінка багато говорить «шкварчить».

І є випадки коли навпаки одній людині належить кілька прізвищ. А.Нелюба зазначає, що коли людина має більше одного прізвиська, то вони відзначаються різною функційною вартістю. Це може призвести до зникнення прізвищ, різної частотності їхнього використання. Кожне з них виконує особливу функцію порівняно з іншими чи має важливі функційні нюанси, тому одне не може замінити чи компенсувати інше¹. Наприклад, житель смт Рафалівка має два прізвиська: Рижий і Бес. Перше з них підкреслює яскраву зовнішню ознаку особи – руде волосся, а друге вказує на непростий характер.

¹ Нелюба А. Прізвиська моїх однокашників: Науково-популярний нарис. - Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. С. 18.

І яке найменування обрати залежить від ставлення людини до носія, оточення, зовнішніх обставин і має ситуативний характер.

Чинниками, що призводять до виникнення прізвиськ є якісь цікаві випадки з життя, бажання людини підкреслити особливу рису іншої тощо. Або ж вони виникають природньо, без якихось передумов, як от родинні прізвиська, відпрізвищеві, відіменні.

2.3. Функційні ознаки прізвиськ

Ситуація створення та призначення прізвиськ смт Рафалівка стимулює виокремлення таких груп (за А. Нелюбою)¹:

- нейтральні прізвиська робочого, повсякденного використання, призначені для звертання до рівного чи як вияв дружніх, близьких стосунків, як виділення окремої групи в колективі; здебільшого це відпрізвищеві прізвиська, утворені способом утинання (*Каган* – від прізвища Каганець; *Джафар* – від прізвища Джафаров), або відіменні прізвиська (*Галка* – від імені Галина, *Дімон* – від імені Дмитро).
 - прізвиська образливі, призначені для того, щоб висловити носієві своє негативне ставлення, дошкулити йому (*Гримза*, *Вилупок*). Нерідко вживаються такі неофіційні антропоніми таємно від носія і часто використовуються з метою з'ясувати стосунки;
 - прізвиська для вираження ставлення, оцінки, емоцій триелементної моделі «знижене – нейтральне – піднесене». Лише незначна кількість прізвиськ була призначена для вияву позитивних емоцій (*Сладуськін*, *Масічка*). Переважна більшість прізвиськ смт Рафалівка мають нейтральне (*Рижий*, *Майор*, *Мишка*) або знижене значення (*Кабан*,
-

¹ Нелюба А. Прізвиська моїх однокашників: Науково-популярний нарис. - Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. С. 17.

Шалапендра, Синяк). Громада таким чином виражає своє ставлення до кожного свого представника, воздаючи по заслугі за його вчинки і поведінку. Втім, нейтральні за змістом прізвиська можуть приховувати в собі як байдужість до людини чи стриманість у її оцінці, так і певну іронічність у ставленні до неї. Незначну частину неофіційних найменувань жителів смт Рафалівка складають прізвиська, що належать цілій родині і передаються з покоління в покоління. Дослідники по-різному називають такі антропоніми. Ми у своїй роботі використали термін сімейно-родове прізвисько.

І. Франко у «Причинках до української ономастики» писав: «Ся людська пам'ять закріпилася в родовім прозвищі чоловіка, і воно відразу виявляло його як сина такого-то, всім відомого батька, як онука такого-то, всім пам'ятного діда, як члена такого-то дворища. Воно було свого рода документом, і через те нам зрозуміло, чому люди так дорожили ним, не дозволяючи ані в виговорі, ані в писанні ні в чім змінити його первісної форми»¹.

Було виявлено такі сімейно-родові оніми:

а) в основі яких лежить онімна лексика:

Яшки – за іменем діда Яків.

б) відапелятивні:

Бульби – родина має великі картопляні поля;

Кози – предки родини розводили кіз;

Куколі – від назви польової квітки кукіль (родина живе біля поля на краю села);

¹ Франко І. Я. Причинки до української ономастики / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1982.– (Зібрання творів у 50-ти т. / І. Франко; т. 36). – С. 424

Мотори – родина має невеликий бізнес по ремонту автомобілів;

Моржі – батько родини любить зимою купатися в холодній воді;

Майори – дід був майором;

Подільянки – живуть в долині;

Є сімейно-родові прізвиська, мотивацію яких не вдалося встановити: Вуляни – мотивація невідома; Котлі – мотивація невідома.

Як зауважує О. Антонюк, індивідуальні прізвиська можуть передаватись у спадок від одного члена сім'ї до іншого, переходити від представників старших поколінь до молодших. Тоді найменування може позначати як одну особу – конкретного представника сімейного чи родового колективу, так і всіх чи кількох членів того ж колективу; не тільки виділяти носія, але й «вводити» його до загальної сімейно-родової групи¹. Таким чином інформація про конкретний рід може існувати протягом багатьох століть, що є цінним джерелом для історичних, етнографічних, культурних досліджень.

За спостереженнями О. Вербопецької, «зміна сімейно-родових іменувань часто не залежить від самого денотата або його бажання. Її може викликати влучніша особливість тієї чи іншої сім'ї або якогось її члена, яка характеризуватиме носія та його родину, за якою денотат, а згодом і вся родина стануть «виокремленими» у мікроколективі. Зміна місця проживання за межі антропонімійної мікросистеми теж провокує зміну сімейно-родової назви. Різниця між прізвищами та неофіційними сімейно-родовими назвами виявляється ще й у тому, що процес творення прізвищ можна вважати

¹Антонюк О. В. Семантичні та словотвірні особливості сімейно-родових прізвищ (на матеріалі антропонімії Донецької області) / О. В. Антонюк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. - 2015. - Вип. 51. - С. 143-146

завершеним, а процес утворення сімейно-родових назв триває і сьогодні»¹.

«Принципово відрізняються сімейно-родові іменування від прізвищ граматичними особливостями. Якщо для останніх офіційною формою є однина, то сімейно-родові іменування інформатори, як правило, називають у множині, підкреслюючи цим їх функцію – виділення сім'ї серед інших і належність до конкретного роду»².

За дериваційними особливостями досліджувані прізвиська можна поділити на дві групи: 1) утворені семантичним способом від імен, прізвищ, прізвищ чи апелятивів; 2) утворені морфологічним способом, за допомогою спеціальних суфіксів.

Відантропонімі прізвиська утворюються морфологічним способом (суфіксальним різновидом), за допомогою патронічних, матронічних, андронічних формантів.

У неофіційній антропонімії смт Рафалівка переважають андроніми. Для називання заміжніх жінок використовуються андронімі суфікси. Найпродуктивнішим є суфікс -их(а) (74 % від кількості андронічних суфіксів), за допомогою якого утворюються андроніми від імені, прізвища, прізвиська чоловіка (*Водьчиха, Джусиха, Зимиха, Каганчиха, Мазлаїха, Пацчиха, Ребіїха, Скібчиха*). Утворювалися андроніми і за допомогою суфікса -к(а) (26 % від кількості андронічних суфіксів) (*Климчучка, Прокопчучка, Наумчучка, Нацючка, Чиручка*).

Виявлено також патроніми із присвійним формантом -ов(а)/-ев(а), утворені від імені, прізвища, прізвиська батька (*Вовчицова, Карасьова, Славкова*). Патроніми також творилися за допомогою суфікса -их(а) (*Бодічиха,*

¹ Вербо́вце́цька О.С. Неофіційна антропонімія Тернопільщини: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. С. Вербо́вце́цька; Тернопільськи нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль 2016. – С. 153-154

² Там само.

Каремиха, Макариха, Пиліпиха).

Виявленим матронімам притаманні суфікси -их(а) (*Герштуниха, Журичиха, Кусічиха, Музичиха, Сафонічиха, Усиха, Цинайлиха, Яциха*) та -к(а) (*Власючка*)

У неофіційній антропонімії смт Рафалівка наявні прізвиська утворенні від імені по батькові на -ич (*Григорич, Міхалич, Петрич*) та –их(а) (*Ананиха*)

Лексико-семантичний спосіб словотвору – це різновид неморфологічного способу деривації, переосмислення значення слова без зміни його морфемного складу шляхом лексичної метонімізації, конденсації, метафоризації, а також трансонімізації¹.

Під час творення прізвиस्क відбуваються семантичні зміни. Часом виникають труднощі при відмежовуванні прізвиська від загальної назви, адже між ними тонка грань. Перенесення апелятива на прізвисько відбувається шляхом онімізації – найдавнішого способу творення власних імен². Лінгвісти виокремлюють два етапи онімізації, а саме: 1) слово перестає виконувати функцію зменшено-пестливого звернення і використовується частіше за ім'я; 2) слово як ідентифікатор особи виходить за межі певної мікрогрупи і стає неофіційним іменуванням особи³.

Серед індивідуальних прізвиस्क, утворених лексико-семантичним способом, виділяємо такі групи:

¹ Словник української ономастичної термінології / [уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В]. – Харків: РанокНТ. С.- 111.

² Суперанская А. В. Ударение в собственных именах в современном русском языке / А. В.

Суперанская. – М.: Наука, 1966. – С. 42.

³Антонюк О. В. Лексико-семантична група прізвиськ, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини (на матеріалі антропонімії Донеччини) / О. В. Антонюк // Актуальні питання антропоніміки / [відп. ред. І. В. Єфименко]. – К., 2005. – С. 27.

- іменування, співвідносні з розрядом «nomina personalia», які характеризують особу за зовнішніми ознаками (*Пончик, Мочалка, Шрам, Носата, Порепаний*); прізвиська дані особі за певною рисою її характеру, поведінки, темпераменту (*Бес, Гримза, Калітка, Ледавка, Пахар, Пробірка, Радіо*).

- іменування, співвідносні з розрядом «nomina impersonalia», які є назвами тварин та інших істот (*Карась, Молюска, Пантера, Саламандра, Щука*), предметів побуту (*Корито, Люлька, Пательня, Паяльник, Пробірка*) та ін.;

- іменування, мотивовані апелятивними характеристиками особи, зокрема назвами, що вказують на професію, заняття (*Акушерка, Зубніха, Медічка, Пожарник, Сапожник, Сенсей*), національну, етнічну належність (*Американець, Молдаван, Китаєць*), місце походження, проживання (*Воронківка, Подолянка, Свариняка, Цециха*);

- іменування, мотивовані іменами та прізвищами відомих осіб (*Барбара Стрейзанд, Плюшкін, Тайсон, Фідель*), іменами героїв фільмів (*Перепечко, Каспер*).

- Як лексико-семантичні похідні М. Наливайко кваліфікує також утворення, що на апелятивному рівні мали афіксальне навантаження¹, наприклад: прізвиська відіменного походження на зразок *Вовчик, Галка, Назік* що пройшли стадію трансонімізації: ім'я → варіант імені → прізвисько, пор. *Галина* → *Галка* (варіант імені) → *Галка* (прізвисько).

Отже, в основному індивідуальні прізвиська смт. Рафалівка Володимирецького району Рівненської області є відапелятивними, а їх

мотиваційною базою є зовнішній вигляд, специфіка діяльності, а також

¹Наливайко М. Способи творення українських прізвищ (лексико-семантичний спосіб) / М. Наливайко // Наукові записки [Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка]. Серія : Мовознавство. - 2014. - № 2. - С. 179.

особливості поведінки носіїв, а сімейно – родові прізвиська переважно антропонімного утворення (походять від імен, прізвищ).

Таким чином, прізвиська є своєрідним пластом і органічною складовою антропонімікону України. Живі оніми, які утворюються, функціонують, змінюються, набувають різних експресивних відтінків, є, безперечно, своєрідною скарбницею неофіційної сфери іменувань, адже вони дають можливість з'ясувати асоціативне мислення носіїв, соціально-історичні та соціально-культурні чинники.

ВИСНОВКИ

Антропоніми вже багато років є об'єктом дослідження багатьох українських та зарубіжних мовознавців. Прізвиська, прізвища, імена, по батькові тощо вивчають представники найрізноманітніших наук (географи, історики,

етнографи, психологи, літературознавці). Проте найактивніше їх досліджують лінгвісти, оскільки будь-яке найменування – це одиниця, що входить до системи мови.

Основними антропонімними одиницями, які найефективніше виконують ідентифікаційну функцію особи в сільських мікроколективах Рівненщини, є індивідуальні прізвища. Хоча ці назви не становлять сталої групи й не є обов'язковими, проте дають змогу дуже точно ідентифікувати особу, указуючи на таку ознаку денотата, що виокремлює його з кола інших членів спільноти. Прізвища реалізують прагнення виокремити особу, протиставивши її загалу за якоюсь специфічною ознакою, яка притаманна лише тому, кого прозвали, й відсутня в усіх інших членів колективу або ж, навпаки, відсутня в іменованій людині, проте наявна в усіх інших.

Дослідивши наукову літературу, бачимо, що мотивація прізвищ може бути зумовлена різними чинниками: поведінкою, характером, зовнішніми ознаками людини, професією, звичками, соціальним становищем, діяльністю самої особи чи її предків, різними цікавими випадками з життя їх носіїв.

Абсолютна більшість індивідуальних і сімейно-родових прізвищ, зафіксованих у смт Рафалівка, є мотивованими назвами (25 прізвищ, що становить 6,9%) і спільнота, у якій конкретні прізвища побутують, знає причини їх появи. Найпоширенішими мотивами номінації є зовнішні ознаки, характер і специфіка діяльності людини.

У плані словотвірної структури індивідуальні прізвища, в більшості, є семантичними дериватами онімів (219 прізвищ, що становить 58,7% від загальної кількості). Найбільшу частку з них становлять андроніми (107 прізвищ, що становить 48,8%). Це пояснюється тим, що більшість жінок зрілого віку має прізвище за прізвищем чоловіка. Серед відапелятивних прізвищ (152, що становить 40,8 % від загальної кількості) найчисельнішою є група за зовнішніми ознаками носія (38 прізвищ, що становить 25% від загальної кількості).

Проаналізовані прізвиська мають здебільшого емоційне забарвлення. Ті з них, яким властива негативна конотація стосовно денотата, уживаються позаочі. Натомість прізвиська, які втратили конотативний компонент, тяжіючи до нейтральних іменувань, використовуються в безпосередній комунікації. Саме індивідуальні прізвиська демонструють здатність мовців помітити специфічні ознаки номінованої особи й уміння майстерно їх використати в ролі мотивів у процесі творення образних і дотепних назв, що побутують у сфері неофіційної народнорозмовної антропонімії.

Великою групою неофіційних найменувань смт Рафалівка є родинні назви (123 прізвиська, що становить 33% від загальної кількості зібраних одиниць). Вони виявляють належність особи до родини, утілюючи такі важливі для українців суспільні інституції, як культ сім'ї та родини. Родинні назви є індивідуальними антропонімами, які ідентифікують особу опосередковано, за іменуванням якогось родича: батька (патроніми), матері (матроніми), чоловіка (андроніми), дружини (гінеконіми), дідуся (пропатроніми), бабусі (проматроніми) та інших. Такі назви не характеризують особу, а лише вказують на родинні стосунки. В антропоніміконі смт Рафалівка було виявлено андроніми, матроніми і патроніми.

Дослідження неофіційної антропонімії Рівненщини та здійснений комплексний аналіз різних засобів народнорозмовної ідентифікації особи переконливо показав, що неофіційна антропонімічна система краю становить частину загальноукраїнського антропонімікону, відображає його специфіку в способах неофіційної номінації людей та доборі її складників, особливостях їх поєднання та функціональному призначенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк О. В. Лексико-семантична група прізвиськ, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини (на матеріалі антропонімії Донеччини) / О. В. Антонюк // Актуальні питання антропоніміки / [відп. ред. І. В. Єфименко]. – К., 2005. – С. 25–30.
2. Антонюк О. В. Про два підходи до вивчення семантики прізвиська/ О. В. Антонюк // Філологічні трактати. – Том 2, №2. – Донецьк, 2010. – С. 5-12
3. Антонюк О. В. Семантичні та словотвірні особливості сімейно-родових прізвиськ (на матеріалі антропонімії Донецької області) / О. В. Антонюк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. - 2015. - Вип. 51. - С. 143-146
4. Белова А. Д. Прізвиська: соціо-культурний і соціо-прагматичний аспекти / А. Д. Белова, О. В. Ніколенко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : [б. в.], 2000. – С. 54-58.
5. Бучко Д. Г. Іван Франко – основоположник української антропоніміки / Д. Г. Бучко // Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка.– Львів, 2010. – Т. II. – С. 85–96.
6. Вербич С. О. Українська ономастика: перспективи розвитку / С. О. Вербич // Українська мова. – Київ, 2010. – № 3. – С. 73–80.
7. Вербовецька О. Індивідуальні прізвиська Тернопільщини, мотивовані назвами тварин / О. Вербовецька // Слов'янська філологія: Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2007. Вип. 254-355. – С. 114-119.
8. Вербовецька О.С. Неофіційна антропонімія Тернопільщини: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01«Українська мова» / О. С. Вербовецька; Тернопільськи нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль 2016. – 366 с.
9. Глуховцева К. Д. Етнолінгвістичний аспект вивчення прізвищ жителів Луганщини : монографія / К. Д. Глуховцева. – Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. – 150 с.

10. Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки та проблеми / Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики / Г. В. Боряк: НАН України. – К., 2007, С. 262–281.
11. Карпенко Ю. О. Ономастичні міркування / Записки з ономастики / Ю. Карпенко. – Одеса, 2005, вип. 9, С. 11-17
12. Коваль А. П. Життя і пригоди імен / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1988. – 240 с.
13. Корнилович М. Огляд народних родових прізвищ на Холмщині і Підляшші / М. Корнилович // Етнографічний вісник ВУАН. – К., 1926. – Кн.2. – С.113–123.
14. Корнієнко І. А. З історії української антропоніміки // Рідна мова: кварталник українського вчительського товариства у Польщі. – № 16. – 2011. – С.56-61.
15. Лесюк М. П. Неофіційні найменування осіб на Гуцульщині / М. П. Лесюк, Г. Д. Ліщинська // Українознавчі студії. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2002–2003. – № 4–5. – С. 252 – 264.
16. Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл. // *Przezwiseka i przydomki w językach slowiańskich.* — Część I. — *Rozprawy Slawistyczne.* 14. — Lublin, 1998. — S. 227–240.
17. Лісова Л. Історія вивчення та перспективи дослідження українських прізвищ / Л. Лісова // Українська мова. - 2016. - № 2. - С. 136-144.
18. Медвідь–Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С. М. Медвідь-Пахомова – Ужгород, 1999. – 248 с.
19. Микитин-Дружинець М. Л. Мотиваційна база сімейно-родових та колективно-територіальних прізвиськ Стрийщини / М. Л. Микитин-Дружинець // Записки з ономастики. – Одеса [б. в.], 2010. – Вип. 13. – С. 84–91.
20. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови. — Вінніпег, 1995. — Т. 4. П–Я. — 557 с.

21. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія Львівщини: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – «Українська мова» / М. Я. Наливайко – Тернопіль, 2011. – 201 с.
22. Наливайко М.Я. Неофіційна антропонімія сучасного села / М. Я. Наливайко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. - 2012. - Вип. 56(1). - С. 340-346
23. Нелюба А. Прізвиська моїх однокашників: Науково-популярний нарис. - Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. - 100 с.
24. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини: В 2 кн. / Уклад. В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: [Б. в.], 2005. – Кн. 1. – 260 с. – Кн. 2. – 261-491 с.
25. Редько Ю. Передмова. // Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: У 2 тт. — Львів: НТШ, 2007. — С. 6–9.
26. Сенік Г. В. Прізвиська Наддністрянщини / Г. В. Сенік // Записки з ономастики: зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 2005. – Вип. 8. – С. 22–30.
27. Сенік Г. В. Прізвиська Одещини / Г. В. Сенік // Записки з ономастики: зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 2009. – Вип. 12. – С. 20–30.
28. Словник прізвиськ північно-західної України: у 3-х т. / Упорядник Г. Л. Аркушин. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 1. – 2009. – 412 с.; Т. 2. – 2009. – 454 с.; Т. 3. – 2009. – 364 с.
29. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х томах/ Ред. Ю. Редько. – Львів, 2007.
30. Словник української ономастичної термінології / [уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В.]. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
31. Степович А.І. Заметка о происхождении малорусских фамилий / А. І. Степович // Филологические записки. – Воронеж: [б. и.] 1882. – Вып. VI. – С. 1–7.
32. Словник української мови: В 11 тт. — К., 1970–1980.
33. Сумцов Н. Ф. Уличныя клички / Н. Ф. Сумцов // Киевская старина. – К., 1889. – Т. 24. – № 1–3. – С. 403-417.

34. Суперанская А. В. Ударение в собственных именах в современном русском языке / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1966. – 206 с.
35. Торчинський М. М. Українська ономастика: історія, сьогодення, перспективи / М. М. Торчинський // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. - 2013. - Вип. 6(1). - С. 217-238.
36. Фєдотова Н. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Фєдотова; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.
37. Франко І. Я. Причинки до української ономастики / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1982.– (Зібрання творів у 50-ти т. / І. Франко; т. 36). – С. 391-426.
38. Худаш М. Л. З сторії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
39. Черняхівська Є. М. Про одну з особливостей української антропонімії (колективні прізвиська) / Є. М. Черняхівська // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Сер. філологічна. – Львів, 1975. – Вип. 9. – С. 62-65.
40. Чучка П. Антропонімія Закарпаття. [монографія] // П. Чучка. – К.: ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.
41. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник/ П.П. Чучка; наук. ред. В. Німчук. – Львів: Світ, 2005. – XLVIII, 704 с.
42. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Шульська; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: [б. и.], 2011. – 20 с.
43. Шульська Н. М. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині / Н. М. Шульська. – Луцьк: Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2008. – 164 с.
44. Щербина В. К истории малорусских фамильных прозваний / В. Щербина //

Киевская старина. – К., 1894. – Т. XLVI. – №8. – С.278–282.

45. Янчура Д. Ономастичні школи в Україні / Д. Янчура // *Studia Ukrainika* Posnaniensia. – Poznań, 2018. – Vol. VI. – P. 45–52.